

EDITORIAL

Procesomania

Gabriel Caian,
 judecător dr., Judecătoria Craiova

1. Formularea problemei

În rândul simptomelor pe care le prezintă sistemul de justiție românesc și care merită atenția noastră este procesomania.

Ceea ce mi-a atras atenția și m-a făcut să mă aplec asupra fenomenului (pentru că este realmente un fenomen în România) este faptul că acest număr impresionant de cauze al căror mobil este, așa cum vom arăta, nu atât nevoia de justiție, cât o disfuncție socială mai profundă, atrage după sine un volum de muncă suplimentar și o scădere a calității rezultatului acestei munci din instanțele de judecată. Calitatea slabă a hotărârilor și superficialitatea abordării unora dintre dosarele care, cu adevărat, necesitau analiza unor chestiuni de drept dificile, va alimenta nemulțumirea, lipsa încrederii și va fi sursa continuării procesului contestatar¹.

Definesc *procesomania* drept **dorința compulsivă a unei categorii semnificative de oameni de a-și vedea doleanța, oricât de ne semnificativă în termeni pecuniari și oricât de precară în termenii sustenabilității probatorii, concretizată într-un dosar și făcând obiectul unui proces judiciar. De asemenea, numesc tot procesomanie, ca subspecie, tendința contestării soluției oferite de autorități/instanța de judecată și epuizării căilor de atac pe care le oferă legea².**

¹ Din acest punct de vedere, este semnificativă fermitatea cu care Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) a abordat fenomenul inflației de plângeri generate de sisteme ale unor țări din Estul Europei, printre care și România, care nu își rezolvă în ordinea internă unele probleme sistemice. Astfel, după negocieri deloc simple, dar declanșate în timp util, s-a ajuns la adoptarea Protocolului 14 adițional la Convenție, ce prevede posibilitatea filtrării unor cauze de către comitete ori chiar de completuri formate dintr-un singur judecător, spre a degreva camera de cauze repetitive ori vădit nefondate. Acest lucru a fost justificat tocmai de nevoia Curții de a acorda atenția cuvenită cauzelor importante, spre a nu se îndepărta de la vocația sa, de garant al respectării drepturilor fundamentale. Astfel, se poate observa cum s-a împiedicat, în mod inteligent, ca « maladiile » sistemelor de justiție ale statelor din Est (în general Rusia, Turcia, România, Ucraina au fost sursa unui număr mare de plângeri) să nu contamineze sistemul convențional.

Procedura hotărârii pilot este, de asemenea, o

metodă de a împiedica « inflația » plângerilor de aceeași natură, printr-o implicare a Curții mai profundă, prin formularea inclusiv a unor sugestii de rezolvare a problemelor din ordinea internă, cu stabilirea unor calendare etc., dublată de suspendarea judecării cauzelor legate de acele problematici.

² Definiția din *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, potrivit căreia procesomania este « mania de a iniția nejustificat procese » e ușor reduționistă raportat la miza noastră și ne-am permis să o extindem. Reduționistă, deoarece privește doar cazurile limită, interesante pentru psihiatrie, în timp ce noi ne interesăm de un fenomen care, prin amploare, afectează sistemul de justiție și pentru studiere cauzelor căruia putem apela la sociologie. Definiția din DEX lăsa deoparte cazurile, ce pe noi ne preocupă, în care procesul nu este completamente nejustificat, dar se întemeiază pe o bizară evaluare costuri/beneficii care are la baza mai mult elemente emoționale decât elemente raționale.

În legătură cu prima componentă, aceea de a declanșa o procedură judiciară, inutil să spunem că această prerogativă ține de dreptul la un proces echitabil, în sensul accesului la o instanță imparțială și independentă, ocrotit de art. 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale (Convenția).

Ceea ce vom încerca să argumentăm este că absolutizarea acestui drept, printr-o greșită înțelegere a standardelor CtEDO, pune în pericol, în substanța sa, prin bagatelizare, chiar dreptul la un proces echitabil.

2. Cauze juridice și extrajudiciale

Lucrurile ce ne preocupă în acest articol sunt fenomenele de patologie socială ce se manifestă prin apelarea în exces la instanța de judecată căreia, în același timp, în majoritatea cazurilor, nici nu i se dă creditul de a soluționa just problema litigioasă. Spre a anticipa ceea ce vom expune ulterior mai pe larg, considerăm că transformarea în litigii a unui număr mare de raporturi juridice nu are la bază o argumentație rațională, ci neîncrederea ori nemulțumirea cronică, după cum contestarea unei hotărâri judecătorești sau a unui act al unei autorități, deseori, nu are la bază o critică argumentată, ci ideea că « nu ai nimic de pierdut contestând ».

Atunci când se vorbește pe această temă, sunt două idei mari ce se desprind, ambele întemeiate, dar insuficiente:

Una este remarca legată de componenta recent-istorică. Cu siguranță că românii au tendința să apeleze în

exces la un instrument – sistemul de justiție – care le-a fost refuzat sau care era construit până nu de mult pe o filosofie socială de tip colectivist, în care individul nu conta decât în măsură în care se supunea exigențelor partidului și statului. Sigur că o societate liberă, bazată pe proprietatea privată, are o complexitate incomparabil mai mare decât societatea « închisă » de dinainte și generează, implicit, conflicte.

A doua este ideea că avocații nu au niciun interes să-și sfătuiască clienții să apeleze la mijloace alternative de soluționare a conflictelor, pentru că ar pierde oportunitatea de a încasa onorariile pe care un proces (eventual de lungă durată) le poate aduce. Cu toate că nu e loc de generalizări, nu i se poate nega o oarecare îndreptățire și acestei remarci, văzând că, deși anumite instrumente au fost puse la dispoziție de legiuitor, rămân foarte puțin uzitate. În penal, se remarcă mica apetență a inculpaților de a încheia acorduri de recunoaștere a vinovăției³, iar în civil lipsa înclinației de a ajunge la o înțelegere, prin intermediul avocaților sau mediatorului, înainte de a ajunge la judecător⁴.

Chiar dacă reale, acestea necesită o completare cu forță explicativă superioară. Ceea ce relevă numărul mare de dosare, cauza căreia trauma comunistă sau atitudinea mercantilă a unor avocați i se adaugă doar ca elemente secundare, este **neîncrederea**.

Trăsătura societății responsabilă de procesomanie este *neîncrederea în semeni* care împiedică negocierea și compromisul⁵. În plus, este *neîncrederea*

³ Instituție reglementată de art. 478-488 din noul Cod de procedură penală.

⁴ Totodată, instituția reglementată de art. 21 din Codul de procedură civilă, potrivit careia "judecătorul va recomanda părților soluționarea amiabilă a litigiului prin mediere, potrivit legii speciale" (alin. 1), dându-le pe tot parcursul procesului îndrumări necesare pentru împacare,

potrivit legii (alin. 2), este aproape inaplicabilă. În măsura în care se dau sfaturi de împacare, acest lucru se face strict formal, fără convingere și fără eficiență.

⁵ Potrivit Barometrului de consum cultural pe anul 2018, publicat în octombrie 2019 și accesibil pe <http://culturaldata.ro>, aproximativ 84% dintre români nu au încredere în cei din jurul lor.

în autorități, pentru care am schițat mai jos câteva explicații⁶. Ca și în cazul neîncrederii între indivizi, prin nivelul de incidență, neîncrederea în autorități capătă proporții patologice la nivel social. Cu alte cuvinte, societatea, în întregul ei, suferă pentru că nivelul de încredere este atât de scăzut, iar procesomania nu este decât un vârf al aisbergului.

Ce așteaptă justițiabilul de la un proces? În afară de justiție, pe care o considerăm subînțeleasă, există mobiluri diverse: dorința, de multe ori inflexibilă, de a avea dreptate (care nu e totuna cu căutarea dreptății), dorința de a se răzbuna, de a umili public o persoană pentru răul pricinuit etc..

Credem că nevoia de dreptate ajunge să aibă o incidență mai mică decât celelalte, printre mobilurile justițiabilului român. Citind numeroase memorii și plângeri ale unor inculpați ori ale unor persoane care se judecă în civil cu vecinii, cu rudele, cu autoritățile etc., am observat cum limpezimea relațiilor sociale pe care justiția este chemată să o servească este pierdută într-un nor de ură, resentiment, minciună și lipsă a exercițiului empatic – în registrul ofensiv -, respectiv manie a persecuției sau victimizare – în registrul opus.

Nu vreau să privesc cazurile procesomanilor, în sens strict psihiatric, drept cazuri izolate și ne semnificative, în jurul cărora lucrurile decurg normal. Dimpotrivă, cred că aceste cazuri « extreme » pot arunca o lumină asupra întregului,

asupra politicilor din domeniul justiției și asupra politicilor din domeniul educației profesioniștilor din justiție.

3. Unde s-a greșit și unde se greșește în continuare?

Cu siguranță, relația de încredere din societate a fost puternic avariata de comunism, iar ultimii 30 de ani nu au vindecat rănilor vechi, deschizând de multe ori plăgi noi.

Credem că multe neajunsuri își au originea în această perioadă, iar neîncrederea în autorități are la bază un cumul de factori : practicarea minciunii sistematice la nivel de stat, în timpul comunismului, violența simbolică pe verticala socială, cu tradiție mult mai veche, pentru care comunismul a fost doar o nouă versiune, abuzurile și arbitrariul deciziilor administrației locale și centrale, nepotismul, corupția. În privința relațiilor interpersonale, comunismul a fost dezastruos, iar Securitatea și lupta de clasă au lăsat urme adânci.

După 1989, multe eșecuri s-au produs, la nivelul guvernantei și la nivelul legiferării. Nu ne propunem să abordăm decât acele domenii care sar cel mai clar în ochii oricărei persoane care a lucrat în sau a avut de-a face cu sistemul de justiție. Astfel, credem că au fost reglementate într-un mod lamentabil cel puțin două domenii de o complexitate variabilă, dar cu un impact la nivelul încrederii semnificativ : (re)constituirea dreptului de proprietate și domeniul contravențional.

În privința domeniului funciar ori cel al imobilelor preluate abuziv de către stat nu s-a ajuns încă la o "închidere a

⁶ Potrivit Eurobarometrului dat publicității în iulie 2020, România se află pe unul din ultimele locuri ale clasamentului Uniunii Europene în ceea ce privește percepția asupra independenței judecătorilor și instanțelor, o situație mai îngrijorătoare având doar Bulgaria, Polonia, Italia, Slovacia și Croația. O proporție de 45% dintre români au o părere proastă și foarte proastă despre independența justiției, în timp ce media europeană este de 33 %. Doar 37% dintre români au o părere

bună și destul de bună despre independența justiției, în scădere cu 3% față de 2019.

Pentru date referitoare la alte instituții, a se vedea Barometrul INSCOP dat publicității în mai 2019, unde Poliția era creditată de 41,6 % dintre cei intervievați, Curtea Constituțională cu 22,7 %, Guvernul cu 12,4%, Parlamentul cu 9,8 %. Totodată, 84% dintre respondenți s-au arătat îngrijorați de nivelul corupției, conform aceluiași barometru din mai 2019.

dosarului”. Populismul a născut monștri și ne vedem, încă, după 30 de ani de la prima formă a legii fondului funciar, cu dosare în care se solicită încă emiterea de titluri, modificări de amplasamente, plata de despăgubiri din partea statului.

În materie contravențională este un mic dezastru. Accesul facil sub aspectul costurilor și inconsecvența practicii conduc la contestarea aproape oricărei sancțiuni. Cazuistica CtEDO⁷ (hotărârile din cauzele *Anghel c. României*, *Nicoleta Gheorghe c. României*, deciziile din cauzele *Neață c. României*, *Haiducu și alții c. României*) nu a fost de natură să modifice cu adevărat viziunea asupra domeniului în rândul actorilor relevanți.

În afara câtorva tipuri de contravenții (conducere sub influența alcoolului, depășirea limitelor legale de viteză), procesul-verbal rămâne unicul mijloc de probă pe care se bazează agentul constatat; poliția continuă să susțină, prin întâmpinări stereotip, că procesele-verbale se bucură de prezumția de legalitate și temeinicie pentru că provin de la o autoritate a statului.

Reclamantii, la rândul lor, contestă aproape orice proces-verbal, *de plano*, pentru că raportul cost/beneficiu îi duce către acest tip de decizie, « rațională » în contextul în care poți câștiga și poți fi scutit de amendă ori alte sancțiuni, fără a fi nevinovat, profitând de carențele reglementării și inconsecvența practicii.

În domeniul probelor, există judecători care încuviințează proba cu martori rude apropiate, contrar art. 315 alin. 1 pct. 1 C.pr.civ., apreciind că sensul autonom de “penal” atribuit de CtEDO contravenționalului îi îndreptățește să deroge de la procedura civilă în materia probatoriului. O temă unde își au locul argumentele pro și contra și care ar trebui limpezită printr-un RIL sau HP, spre a înlătura caracterul neunitar al abordării.

De aceea, în sala de judecată se minte în continuare mult, se minte gros, se minte sub umbrela impunității. Dacă se încuviințează proba reclamantului și se constată că martorul minte, rareori este sesizat procurorul și rarisim se trimite în judecată pentru mărturie mincinoasă.

Mai avem o zonă unde s-a greșit masiv și cu bătaie lungă : procedura medierii. Am ratat, nereglementând bine ori declarând ca neconstituționale diverse norme ale legii medierii, care respectau standardele CtEDO, șansa de a da sistemului dacă nu un remediu, măcar un calmant împotriva procesomaniei.

Sistemele au la bază mereu unele automatisme, în lipsa cărora nu ar avea eficiență și coerență. Ei bine, atunci când automatismele sunt greșite, este foarte dificil să le schimbi pentru că sistemul se opune din răspuțeri. Acest lucru se poate observa ușor la practicarea unor sporturi (înot, schi etc.) unde mișcările deprinse greșit cu prilejul învățării te ajută să te ții deasupra apei sau să nu cazi de pe schiuri în timp ce ele alunecă pe zăpadă, dar, pe de altă parte, te împiedică să optimizezi, să obții rezultate/timpuri mai buni. Dacă nu scapi de automatismele nefericite, nu doar că nu poți progresa prin repetiție, dar te vezi privat de « ușurința » pe care ți-o dă antrenamentul bazat pe reguli bune și, mai important, de șansa de a-ți atinge propriul potențial.

Or, fără mediere, care a rămas aproape literă moartă în forma actuală a Legii nr.192/2006, sistemul va fi mereu gripat, un angrenaj guvernat de neîncredere, un mecanism condus cu mișcări greșite, finalizat cu hotărâri mereu contestate, ce măresc neîncrederea de la care s-a pornit, indiferent dacă, rațional, soluția juridică a fost corectă sau nu.

În plus, în sistemul de educație a profesioniștilor din justiție se pune încă

⁷ A se vedea, în acest sens, comentariile pe marginea cauzei *Nicoleta Gheorghe c. României*,

pe <http://hotararicedo.ro>, 15 mai 2012, autori **Ileana Popa** și **Flavian Popa**.

prea puțin accent pe componenta comunicării, ajungându-se ca școala românească să producă prea multe persoane bine pregătite tehnic, dar limitate la nivelul abilităților de finețe (soft skills).

Spre a nu fi nedrepti, vom spune ce s-a făcut în ultimii ani:

În materie penală, a fost eliminată procedura plângerilor prealabile directe, instituindu-se un filtru al organului de urmărire penală. Mai mult, s-au dezincriminat insulta și calomnia ce furnizau o proporție semnificativă a cauzisticii de la judecătoria și bagatelizau procesul de justiție într-un mod ce nu cred că mai necesită explicații.

Apoi, tot în materie penală, s-a reglementat instituția camerei preliminare – golită de conținut însă prin decizii ale CCR, prin standarde pentru promovarea cărora exigențele convenționale au fost doar un pretext. S-a reglementat acordul de recunoaștere a vinovăției, ca procedură specială. Ea însă nu are o incidență semnificativă, cu toate că oferă inculpatului o plajă de « negociere » cu procurorul, soluția fiind, ulterior, doar confirmată de judecător⁸. Procedura abreviată de recunoaștere a faptei în fața instanței are o incidență mult mai mare și e o instituție care scutește judecătorul de readministrarea probatoriului în cazul în care este înșușit de către inculpat.

În materie civilă, procedura regulării era destinată să curețe ședința publică de cauze cu taxa de timbru neplătită ori cu obiectul, cadrul procesual și alte elemente nelimpzite. O intenție bună, cu efecte bune în sistemele altor țări. Consecința ce se poate sesiza în practica de la noi? Majoritatea deciziilor de stabilire a taxei de timbru, majoritatea încheierilor de anulare, majoritatea încheierilor de respingere a cererii de

acordare a ajutorului public judiciar sunt contestate prin cereri de reexaminare. Ceea ce s-a dorit a fi o simplificare a condus la o mărire a numărului de dosare (fie ele și de complexitate redusă), prin formularea sistematică a cererilor de reexaminare în fața unui alt complet al aceleiași instanțe.

4. Ce soluții propunem noi?

Ceea ce urmează nu se vrea o plajă exhaustivă de măsuri; ne referim la acele modificări care ar putea avea un impact rapid în diminuarea volumului de muncă, a rutinei ucigătoare, a superficialității, a minciunii din sălile de judecată, cu consecința creșterii încrederii în instanțe. La încrederea în celelalte autorități și încrederea între cetățeni tratamentul e unul de durată, iar noi nu ne propunem să oferim aici soluții.

Mai întâi, credem că o reglementare riguroasă a domeniului contravențional, care să nu lase loc unei practici inconsecvente, ar fi de rigoare. Mai mult, regândirea taxei de timbru în materie contravențională. De asemenea, dotarea polițistilor cu mijloace tehnice pentru preconstituirea probelor pentru contravențiile reținute. Toate acestea ar fi de natură să descurajeze pe agenții constatatori să întocmească procese-verbale nesusținute, iar pe persoanele care știu că au încălcat legea să atace procesele-verbale doar pentru că « există o șansă să câștige », deși procesele-verbale sunt legal întocmite.

În al doilea rând, trebuie regândită instituția metodelor alternative de soluționare a conflictelor. Mediarea ar reprezenta nu doar o formă de triere a cauzelor de mai mică importanță, dar și un exercițiu “pedagogic” extrem de util care, printr-o aplicare obligatorie care să nu încalce liberul acces la instanță, ar putea duce la

⁸ Sigur, simplificăm *brevitatis causa*, pentru că sunt foarte rare situațiile în care acordurile sunt

respinse de instanță.

cultivarea unui simț civic și a unui spirit al dialogului și compromisului, respectiv la mutarea interesului justițiabilului român de pe dimensiunea represivă sau de răzbunare a dreptului pe dimensiunea restaurativă. Ideea justiției restaurative va trebui, gradual, să ajungă la înțelegerea omului de rând.

Pentru a atinge acest deziderat, o bună colaborare a CSM cu Uniunea Națională a Barourilor, precum și a instanțelor cu barourile de la nivel local, ar fi esențială. În acest sens, chiar sub actuala reglementare care, în urma deciziilor CCR, e dificil de readus în logica dorită inițial, s-ar putea face o schimbare „de jos”, prin modificarea practicii. Avocații ar putea fi stimulați prin stabilirea

unor onorarii asemănătoare celor pentru officii în vederea realizării „concilierii” în anumite categorii de cauze (multe la număr) și vor descoperi, treptat, ca muncă de „prevenție” crește calitatea vieții lor profesionale, menținând nivelul veniturilor la același nivel.

Legiuitorul și judecătorii CCR, în loc să acționeze populist⁹, plinu-și soluțiile pe concepția comună despre ce înseamnă o instanță de judecată și care este rolul său, trebuie să permită sistemului să iasă din blocaj spre o eficiență mărită și idealuri mai înalte.

Încrederea trebuie (re)învățată iar țesutul social ar avea, astfel, o șansă în plus să se însănătoșească.

⁹ A se vedea consistentul material *Populist constitutionalism. Its impact on the constitution, the judiciary and the role of the EU*, autori: **Josep Maria Castella Andreu, Marco Antonio Simonelli, Matyas Bencze, Fruzsina Gardos Orosz, Zoltan**

Szente, Helle Krunke, Sune Klinge, publicat în octombrie 2020, accesibil pe https://openarchive.tk.mta.hu/433/1/Populist_Constitutionalism_Final%20.pdf.